

Bedrijfsontwikkeling in vogelvlucht

www.najk.nl

Discussiestuk

Bedrijfsontwikkeling in vogelvlucht

© NAJK Januari 2010

Tom de Jong

Inhoud

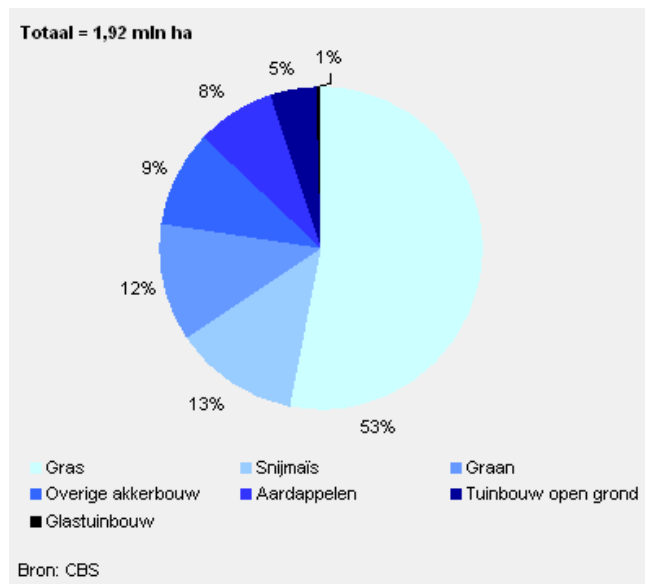
1. De Nederlandse landbouw anno 2009	1
2. Doorkijk naar 2020	2
2.1 Akkerbouw	2
2.2 Melkveehouderij	2
2.3 Glastuinbouw	3
2.4 Intensieve veehouderij	4
2.5 Biologische landbouw	4
2.6 Intersectoraal	5
3. Schaalverbreding	6
4. Rol overheid	7
4.1 Infrastructuur	7
4.2 Ruimtelijke Ordening	7
5. Financiering bedrijfsontwikkeling	9
Stellingen	10
Geraadpleegde bronnen	11

1. De Nederlandse landbouw anno 2009

De term schaalvergroting is van alle tijden. Al sinds jaar en dag zie je bedrijven groeien door het uitbreiden van de productie of het overnemen van een ander bedrijf waarbij de productie verschuift. In het jaar 2009 had Nederland 73.000 land- en tuinbouwbedrijven, zo blijkt uit de gegevens van de jaarlijkse Landbouwtelling. Dit is een afname van bijna 3 procent ten opzichte van een jaar eerder. Het aantal boerenbedrijven neemt af met 6 per dag. In bijna dertig jaar is het aantal land- en tuinbouwbedrijven gehalveerd.

Ondanks de afname van het aantal bedrijven blijft de oppervlakte landbouwgrond nagenoeg gelijk met bijna 2 miljoen hectare. Dit betekent dat grond van stoppers wordt overgenomen door uitbreidende boeren. De helft van de grond in Nederland wordt gebruikt als grasland. Snijmaïs en graan zijn daarna de grootste gewassen. De verdeling van landgebruik door de verschillende sectoren was als volgt:

Verdeling landbouwgrond, 2009

Het Europese landbouwbeleid richt zich steeds meer op produceren voor de vrije markt. Voor de ene sector is dat niets nieuws onder de zon omdat zij al volledig afhankelijk zijn van de vrije markt. Andere sectoren staan aan de vooravond van het moment dat de bescherming van de EU wordt losgelaten. De toenemende internationale concurrentie biedt kansen voor een groter marktaandeel in Europese- en de wereldmarkt. Maar de concurrentiepositie van individuele bedrijven kan onder druk komen te staan door schommelingen in de productprijzen. Om de kostprijs te verlagen is het antwoord is dan vaak schaalvergroting.

Maar ook om het bedrijf toekomstperspectief te laten houden, zetten veel gezinsbedrijven schaalvergroting door. Dit speelt vooral bij bedrijfsopvolging maar ook wel om het bedrijf geschikt te maken voor meer personen. Op een aantal bedrijven zal dat ook een werknemer zijn. Schaalvergroting wordt ook ingegeven door andere ontwikkelingen, zoals het investeren in een biogasinstallatie. Hiervoor is een zekere schaalgrootte nodig om deze optimaal te kunnen benutten.

2. Doorkijk naar 2020

In dit hoofdstuk staat voor verschillende sectoren weergegeven hoe deze bedrijven zich de komende tien jaar naar verwachting gaan ontwikkelen. Het geschetste beeld zal niet volledig zijn, maar geeft wel de grote lijnen weer.

2.1 Akkerbouw

Nederland kent ruim 11.000 gespecialiseerde akkerbouwbedrijven. In 2000 waren dat er nog 13.749. Graan is het grootste gewas. Maar knol- en wortelgewassen vormen ook een groot areaal. De akkerbouwers hebben gemiddeld 42 ha land tot hun beschikking. Dit is een stijging van 30% in tien jaar tijd.

Pootaardappelen zijn een gewas met een hoge toegevoegde waarde. De verwachting is dat het areaal zich zal handhaven door de goede infrastructuur en teeltkennis in Nederland. Een mogelijk risico is dat afzetgebieden zelf meer pootaardappelen gaan telen voor de eigen consumptieaardappelteelt. Dit eigen pootgoed is goedkoper, al levert men in op opbrengst. Daarom zal kostprijverlaging ook voor pootaardappelteelers van belang zijn. Schaalvergroting zal zich ook hier onverminderd voortzetten, al blijft het totale areaal gelijk.

Ontkoppeling en flat-rate

De veranderingen in het landbouwbeleid kan grote gevolgen hebben voor verschillende teelten. De ontkoppeling van steun zal leiden tot een kleiner oppervlak van marktordeningsgewassen. Bij suikerbieten zullen een mogelijk kleiner suikerquotum en hogere hectareopbrengsten ook meespelen in een verkleining van het areaal. Binnen de EU wordt gesproken over een flat-rate, waarbij het Nederlandse EU-geld over alle hectares wordt uitgesmeerd. Voor graan- en zetmeelteelers zal dit grote gevolgen hebben omdat ze dan veel minder bedrijfstoelage krijgen dan nu.

De betreffende akkerbouwers zullen hier op moeten inspelen. Voor sommigen zal de toekomst in kennisintensieve gewassen zitten vanwege de hoge toegevoegde waarde. Maar de grond moet zich daar natuurlijk wel voor lenen. Een mogelijke stijging van olieprijsen kan de vraag naar granen en oliezaden voor non-food toepassingen doen toenemen. Door de spilfunctie van graan kan een mogelijke graanprijsstijging leiden tot prijsstijging van andere producten.

Bodemvruchtbaarheid wordt een belangrijk vraagstuk binnen de akkerbouw. Ook is verzilting van de grond een item, zeker voor die gebieden waar de gewassen nog mogen worden berekend.

2.2 Melkveehouderij

In het jaar 2000 telde Nederland nog 25.000 melkveehouders. Negen jaar later zijn dat er 18.000. Het aantal daalt dus snel. In Nederland lopen nu 1,5 miljoen melkkoeien, gemiddeld 77 per bedrijf. Naar verwachting zal de schaalvergroting zich de komende jaren versterkt doorzetten. Er wordt zelfs gesproken over schaalprongen op sommige bedrijven van 200 of 300%. Het gemiddelde bedrijf zal groeien naar 130 tot 150 stuks.

De aanstaande afschaffing van de melkquotering is een belangrijk aanleiding voor deze schaalvergroting. Om uit te breiden hoef je straks geen duur melkquotum meer te kopen. Verder

kan met een uitbreiding de kostprijs naar beneden worden geschroefd, al is dit wel een lange termijn effect. Ook de Rabobank voorziet dat schaalvergroting noodzakelijk is voor de melkveehouderij. Met de huidige lage melkprijs is volgens de Rabobank de kwetsbaarheid van de Nederlandse melkveehouderij bloot te liggen: hoge vaste kosten in vergelijking met andere landen. De bank verwacht na afschaffing van de quotering een groei van de Nederlandse melkplas van 11,5 naar 14 miljard kilogram in 2020. Dit is een groei van ruim 20%. Naar verwachting kent Nederland in 2020 ongeveer 11.000 melkveebedrijven.

Anders melken

Maar het blijft volgens de Rabobank niet alleen bij meer melken. De Nederlandse melkveehouder zal ook anders moeten melken: winstgevender en duurzamer. Om het rendement te verbeteren zullen de productiefactoren beter op elkaar moeten worden afgestemd. Dat vergt keuzes zoals het integreren of juist uitbesteden van jongvee-opfok of voederwinning. De Rabobank voorziet dan ook grote verschillen in bedrijfsvoering.

Drie groepen bedrijven

Ongeveer de helft van de melk komt in 2020 van traditionele gezinsbedrijven, die dan gemiddeld 800.000 tot 1.000.000 kilogram produceren. De inbreng van eigen arbeid en relatief veel eigen kapitaal blijft heel belangrijk. Een kleiner, maar groeiend aantal bedrijven zal veel meer koeien melken. Deze zeer omvangrijke bedrijven zullen in doorsnee meer dan 2,5 miljoen melk produceren. Op deze gespecialiseerde bedrijven speelt (arbeids)management een grote rol. Ruwvoerteelt en jongvee-opfok worden uitbesteed. De derde groep vormen de kleinere bedrijven. Bij deze bedrijven spelen neveninkomsten in 2020 een grotere rol.

NIET MEE MET SCHAALVERGROTING

Melkveehouder Henk ter Braak in Bornerbroek gaat niet mee met de voortgaande schaalvergroting. Hij melkt 20 koeien op een grupstal. Fietzers die deelnamen aan De Boer op in Enter bekeken zijn bedrijf.

De voormalig voervoorlichter bouwde 12 jaar geleden een grupstal voor 30 koeien. Iets dat steeds zeldzamer begint te worden. Ter Braak voelt er niet voor om met de stroom van steeds groter mee te gaan. 'Doodgroeien', noemt hij het.

De bouw van de grupstal is volgens Ter Braak een stuk goedkoper dan bouw van een ligboxenstal: destijds bijna € 2300 per koeplaats, inclusief mestopslag. Volgens de melkveehouder liggen de koeien in de grupstal comfortabel in het stro. Instrooien en schoonmaken van de stand is het enige handwerk. Voordeel van de grupstal is dat hij de hoogproductieve koeien meer maïs kan voeren, zonder dat de laagproductieven de hoogproductieven bevreten.

donderdag 06 augustus 2009, 09.41 uur

2.3 Glastuinbouw

In Nederland zijn er ongeveer 6800 glastuinbouwbedrijven met een gezamenlijk oppervlak van ruim 10.000 ha. Het aantal bedrijven is de laatste 10 jaar sterk gedaald. Door schaalvergroting van de blijvers is het totale areaal glastuinbouw slechts licht gedaald.

Naar verwachting zal het areaal glastuinbouw in Nederland de komende 10 jaar slechts licht groeien. Dit komt door de sterke concurrentie met het buitenland. Ook de hoge energie- en arbeidskosten en de sterke marktmacht van retail zijn hier debet aan. De ondernemers zullen zich waarschijnlijk meer richten op intensivering dan tot verdere uitbreiding van het areaal. Daarbij richt de Nederlandse glastuinbouw zich op het kwalitatief betere marktsegment.

De Nederlandse overheid zet met betrekking tot de glastuinbouw in op de drie Greenports (Westland/Oostland, Aalsmeer en omgeving en Venlo en omgeving) en een aantal kleinere gebieden. Daarvoor is een specifieke ruimtelijk beleid geformuleerd. Verspreid liggende of solitaire glastuinbouwbedrijven is men voornemens te saneren.

2.4 Intensieve veehouderij

In ons land zijn bijna 2500 bedrijven met pluimvee. In totaal zijn er 96 miljoen kippen, waarvan bijna de helft vleeskuikens en een derde legkippen. Door het mestbeleid heeft een verschuiving plaatsgevonden naar het noorden van het land doordat akkerbouwers een vleeskuikentak hebben opgepakt.

In Nederland bevinden zich 1300 fokvarkens- en 1800 vleesvarkensbedrijven. De meeste bedrijven zitten in het Zuiden en Oosten van Nederland. De Rabobank verwacht een verdere schaalvergroting in de varkenshouderij. Dit komt mede door invoering van nationale aanscherpingen per 2013. Dit zal zorgen voor een forse daling van het aantal bedrijven. Vooral in de vleesvarkenshouderij neemt de gemiddelde bedrijfsgrootte sterk toe.

In de ogen van de Rabobank zijn er voor de Nederlandse varkenshouderij volop marktkansen. Hiervoor is een combinatie van grootschaligheid en duurzaamheid vereist. Duurzaamheid houdt onder meer in: diervriendelijke huisvesting en emissiearme stalsystemen. Schaalvergroting is een voorwaarde voor een concurrerende kostprijs en maakt investeringen in duurzaamheid mogelijk.

Voor de intensieve veehouderij is het de komende jaren belangrijk om te blijven werken aan een positief imago. Dit is belangrijk voor draagvlak in de maatschappij ('licence to produce'). Een ander punt is de mestafzet. Door de voortgaande ontwikkelingen met bewerking en verwerking van mest krijgt de mestafzet meer ruimte. Dit is belangrijk om de omvang van de intensieve veehouderij op het huidige niveau te kunnen houden.

2.5 Biologische landbouw

De consumptie van biologische voedingsmiddelen neemt gestaag toe. In 2008 besteedden de Nederlandse consumenten in totaal ongeveer € 580 miljoen aan biologische producten. In 2002 was dit nog € 375 miljoen. Het marktaandeel in de totale Nederlandse voedingsmiddelenmarkt groeide in die periode van 1,6% naar 2,1%. Biologische verse AGF en verse zuivel en eieren zijn de meest verkochte producten. In Nederland werd in 2008 ruim 50.000 ha benut voor biologische landbouw. Dit is ongeveer 2,5% van de oppervlakte cultuurgrond. In Flevoland zit de grootste oppervlakte biologische landbouw.

De biologische landbouw wordt door sommigen gezien als tegenwicht tegen de schaalvergroting in de gangbare landbouw. Biologische landbouw kan hiermee voor maatschappelijk draagvlak zorgen. Toch zal ook de biologische landbouw niet ontkomen aan schaalvergroting. Het prijsverschil met gangbare producten zal naar verwachting niet erg groot worden. Kostenbeheersing is dus ook in het biologische bedrijf nodig. Voor de biologische landbouw wordt een groei voorzien van 2,4% in 2008 naar 3% tot hooguit 4% in 2020. Een veel grotere uitbreiding wordt niet verwacht omdat deze sector vraaggestuurd werkt.

2.6 Intersectoraal

De uitbreiding van de Nederlandse melkplas en een strenger mestbeleid zal een nieuw spanningsveld opleveren in de mineralenmarkt. Hierbij zal de melkveehouderij de concurrentie aangaan met de intensieve veehouderij en de akkerbouw.

3. Schaalverbreding

Bij de ontwikkeling van het bedrijf kiest een deel van de ondernemers voor verbreding met een andere tak. De laatste jaren winnen verbredingsactiviteiten aan populariteit. Zo steeg het aantal zorgboerderijen in 2009 met 10% t.o.v. het voorgaande jaar. In onderstaande grafiek staat een uitsplitsing van het aantal bedrijven met een verbredingstak.

Aantal landbouwbedrijven met verbredingsactiviteiten

Ruim 7 van de 10 bedrijven die aan verbreding doen behaalden in 2008 minder dan 10% van de bedrijfsomzet uit verbreding. Ongeveer een kwart van de bedrijven met verbreding genereerde tussen de 10 en 50% van de bedrijfsopbrengsten uit verbreding. Slechts 5% ziet meer dan 50% uit de verbredingstak komen. Verbreding biedt dus voor een beperkt aantal ondernemers een substantiële bijdrage aan het inkomen.

Agrarisch natuurbeheer is een vorm van verbreding die je bij veel bedrijven ziet. De bijdrage aan het inkomen is echter gering. De vergoedingen zijn grotendeels gebaseerd op gedeelde opbrengsten of gemaakte kosten. Omdat agrarisch natuurbeheer bij veel bedrijven is te integreren in de bedrijfsvoering, zal het naar verwachting toch een geschikte verbredingsvorm blijven.

Vanuit Europa komt steeds meer geld beschikbaar voor plattelandsontwikkeling. Het uitvoeren van groene of blauwe maatschappelijke diensten komt daardoor in beeld. Dit geldt zeker voor agrarische bedrijven die in of bij de EHS, in een Nationaal landschap of Natura 2000-gebied liggen. Voor deze bedrijven kunnen maatschappelijke diensten het continuïteitsperspectief versterken. In hoeverre de ondernemers daarop inspelen hangt onder meer af van de vraag of de vergoedingen substantieel aan het bedrijfsinkomen gaan bijdragen.

De Wageningse hoogleraar Jan Douwe van der Ploeg ziet ook goede kansen voor verbreding. Gespecialiseerde bedrijven zullen in zijn ogen steeds meer het loodje leggen in het neoliberale beleid met sterk wisselende prijzen. Volgens hem is de toekomst aan de boerenlandbouw met kleinschalige, breed opgezette bedrijven.

4. Rol overheid

De keuze om het bedrijf te ontwikkelen is in de eerste plaats aan de ondernemer zelf. Maar de overheid speelt hierin ook een belangrijke rol.

4.1 Infrastructuur

Kavelruil

De afgelopen jaren is gebleken dat bedrijfsontwikkeling leidt tot versnippering van de verkaveling. Door de versnelde schaalgroei zal de verkavelings situatie de komende 10 jaar nog sneller verslechteren. Dit leidt tot hogere bewerkingskosten voor de bedrijven en belasting van het wegennet. Kavelruil zal een belangrijk instrument worden om de huiskavels te vergroten. Door kavelruil te stimuleren kan de overheid helpen om de infrastructuur binnen de bedrijven te verbeteren.

Plattelandswegen

Een goed wegennet van groot belang voor de bedrijfsvoering. Hoe groter de bedrijven des te meer aan- en afvoerbewegingen zullen er zijn. Het wegennet moet daar op worden ingericht. Dit begint met het wegwerken van achterstallig onderhoud van veel plattelandswegen, maar ook in het meedenken in het oplossen om knelpunten op te lossen.

4.2 Ruimtelijke Ordening

De overheid kan schaalvergroting faciliteren door grotere bouw kavels toe te staan en op de bestaande kavels ruimte te geven voor grotere of extra gebouwen. Relatief veel bedrijven liggen in of bij de EHS, een Nationaal landschap of Natura 2000-gebied. Dit kan voor deze bedrijven een remmende werking hebben op de bedrijfsontwikkeling. Ook dit vraagt aandacht van de overheid.

Een voorbeeld van de invloed van de overheid op de bedrijfsontwikkeling is het Provinciaal Bestuur van de provincie Groningen. Het is een agrarische provincie bij uitstek. Toch wil de provincie een duidelijke vinger in de pap houden bij vergroting van bedrijven. Bij uitbreidingsplannen van melkveehouders vinden er keukentafelgesprekken plaats met betrokken partijen om tot een maatwerkoplossing te komen. Het idee hierachter is dat mogelijk latere procedures hiermee voorkomen worden. Melkveehouders die hun bouwblok willen uitbreiden naar meer dan 2 hectare moeten hiervoor echter een ontheffing aanvragen bij de provincie.

Rem op intensieve veehouderij

Groningen is strenger voor de intensieve veehouderij. Nieuwvestiging is verboden. Alleen bestaande volwaardige bedrijven mogen uitbreiden. Hiervoor moeten ze een ontheffing aanvragen en wordt de maatwerkbenadering gevolgd. Als de intensieve veehouderij echter een neventak is wordt uitbreiding moeilijker. Dit wordt alleen toegestaan als uitbreiding nodig is vanwege dierwelzijns- of milieueisen. Eisen uit de markt worden hier niet in meegenomen. LTO Noord heeft hier grote moeite mee. "Als Albert Heijn vraagt om een groter vloeroppervlak is uitbreiding dus niet toegestaan", aldus LTO Noordmedewerker Peter Prins. "Verder zie je in Groningen dat veel akkerbouwers een pluimveetak hebben. De mest kan worden aangewend op eigen land en een deel

van het graan wordt gevoerd aan het pluimvee. Het is jammer dat deze duurzame manier van werken niet wordt beloond”.

De provincie Noord-Holland wil onderscheid maken tussen gebieden voor grootschalige landbouw en gebieden voor gecombineerde landbouw. Vergroting van bouwblokken zou alleen in het eerstgenoemde gebied mogelijk zijn. Als het aan de provincie ligt komt er ook een slot op de intensieve veehouderij en sommige bloembollengebieden in de geschetste gebieden met gecombineerde landbouw.

De provincie Friesland kiest een ander route. Met het project De Nije Pleats (de nieuwe boerderij) wil de provincie aan uitbreidende ondernemers handvaten bieden om hun plannen met maatschappelijk draagvlak te realiseren.

Peter Prins: “Als overheid zul je een gunstig investeringsklimaat moeten creëren om agrarische ondernemers perspectief te bieden. Het voldoen aan wettelijke- en maatschappelijke eisen kan alleen in combinatie met uitbreiding van het bedrijf. Voor het behoud van een goed inkomen zul je ook moeten groeien.

Maar Prins ziet ook een taak voor de sector zelf. Een goed maatschappelijk draagvlak essentieel. “Op dit moment lijkt de burger iets te hebben tegen schaalvergroting. Als sector zullen we daaraan moeten werken”.

Wakker Dier ageert tegen megastal

Wakker Dier stapt naar de rechter om de geplande bouw tegen te houden van 2 scharrelstallen in gemeente Aa en Hunze. Met 244.000 kippen wordt dit het grootste scharrelbedrijf van Nederland.

Megastallen zijn volgens Wakker Dier onmogelijk te combineren met de scharrelgedachte. 'Er worden hier een kwart miljoen kippen in 2 stallen gepropt met 9 kippen per vierkante meter. Dat zulke eieren een scharrelstempel krijgen, geeft al aan dat het scharrelei een discutabel buitenbeentje is in de diervriendelijkere veehouderij.'

Dit is naar mening van de organisatie slecht voor kippen en het concurrenceert kleinschalige scharrelboeren kapot. Wakker Dier tekende daarom tegen de (milieu)vergunning die de gemeente onlangs verleende beroep aan bij de Raad van State.

Nieuwe Oogst, 5 november 2009

5. Financiering bedrijfsontwikkeling

Het zal steeds lastiger worden om voldoende geldmiddelen te vinden om de steeds grotere bedrijven over te nemen of verder te vergroten. Schaalvergroting gaat vaak wel gepaard met de inzet van meer vreemd vermogen. Hierdoor wordt het bedrijf financieel kwetsbaarder en kan de bedrijfsovername moeilijker worden.

Op een vergadering van een LTO Noordafdeling stelde Dirk Duijzer van Rabobank Nederland dat boeren die hun bedrijf willen laten groeien, ook hun eigen vermogen moeten laten meegroeien. In zijn ogen hebben bedrijven minimaal 20- 30% eigen vermogen nodig. Duijzer pleit er daarom voor om rustig te groeien dan grote sprongen ineens te maken. De bank neemt de financiële positie van een bedrijf mee in de financiering wat kan leiden

Het kan zelfs een probleem worden om het bedrijf als familiebedrijf aan te houden. Op dat moment moet gekeken worden naar alternatieve financieringsvormen of zelfs andere bedrijfsvormen. Daarbij kan de vraag aan de orde zijn om grond extern te financieren, bijvoorbeeld door pacht.

Stellingen

1. Om de continuïteit van de Nederlandse Land- en tuinbouw te garanderen, blijft schaalvergroting ook in de toekomst de meest bepalende factor.
2. In de media en de maatschappelijke beeldvorming wordt een te eenzijdig en negatief beeld geschetst van schaalvergroting. Dit is aanleiding voor de sector om:
 - a. te berusten in deze beeldvorming, je kunt de media niet sturen
 - b. er bij de overheid op aan te dringen om meer positieve aandacht aan schaalvergroting te geven
 - c. zelf actief te werken objectievere beeldvorming
3. Ondanks de almaar doorgaande schaalvergroting blijft de Nederlandse landbouw kleinschalig van aard.
4. Bedrijven die in omvang willen blijven groeien, moeten meer aandacht geven aan risicomanagement.
5. Voor het grootste deel van de Nederlandse land- en tuinbouw wordt de toekomst bepaald door schaalvergroting, bij de politiek, overheid en de sector zelf is er te weinig visie voor de invulling hiervan voor de verschillende sectoren.
6. Dogmatisch (*lees: te strak*) omgaan met regels door gemeenten en provincies is bij schaalvergroting is een doodlopende weg. Maatwerk (zoals keukentafelgesprekken) per bedrijf is een betere methode en komt ten goede aan de bedrijven en aan de omgeving. (*lees paragraaf 4.2*)
7. De overheid mag voorwaarden stellen aan de ontwikkeling van bedrijven maar deze moeten wel perspectief bieden.
8. De sociale voordelen van schaalvergroting worden te weinig belicht.
9. De sector en de overheid moeten beter communiceren dat investeringen in dierenwelzijn en milieu alleen kunnen worden gedaan als ze kunnen worden terugverdiend met bedrijfsvergroting

Geraadpleegde bronnen

Literatuur

Rabobank, Studie Anders Melken Rabobank, 2009

Rabobank, Studie Groeien met grenzen, 2009

Gabe Venema, Henri Prins, Kees de Bont, Mark Ruijs, Durk Durksz, Jacob Posthumus, Landbouwverkenning provincie Fryslan tot 2020, Den Haag, juni 2009, LEI Wageningen UR, Rapport 2009-045

Websites

www.Rabobank.nl

www.Itonoord.nl

www.CBS.nl

www.nieuweoogst.nu

www.minInv.nl